

І. В. Бабій

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

АВДІЮВАННЯ У РІДНОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Вступ. Сучасна вища школа потребує від педагога застосування ефективних методів навчання, які забезпечуватимуть інтенсивний розвиток професійно важливих для майбутніх офіцерів служби цивільного захисту аудіативних умінь. Зокрема, вміння сприймати текст (використовуючи візуальний і/або слуховий канали), осмислювати, з почутого/прочитаного добирати необхідне, відтворювати, інтерпретувати. Особливо актуалізувалася досліджувана проблема в умовах оновлення вищої освіти.

Мета. Аналіз сучасних методологічних основ слухання та визначення методів і прийомів формування аудіативних умінь у процесі рідномовної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.

Результати. У статті розглянуто герменевтичний та комунікативно-прагматичний підходи у лінгводидактичному аспекті. Окреслені підходи уможливають визначення методологічних основ формування аудіативних умінь, адже дають змогу розв'язати проблему розуміння та інтерпретації тексту, а також аналізувати мовні факти з огляду на соціальні, психологічні, культурологічні характеристики мовця та слухача. З'ясовано зміст понять «слухання», «активне слухання», «авдіювання», визначено основні психологічні механізми, психолінгвістичні чинники формування й розвитку аудіативних умінь курсантів/студентів у процесі рідномовної підготовки. Розглянуто різні класифікації авдіювання у вітчизняній лінгводидактиці, а саме: глобальне, детальне, критичне та нерелексивне/релексивне; наголошено на актуальності для майбутніх офіцерів служби цивільного захисту саме критичного виду авдіювання, яке передбачає реакцію на почуте, його інтерпретацію, критичне осмислення. Схарактеризовано структуру авдіювання, яка включає такі компоненти, як: сприймання, порівняння-розпізнавання, розуміння, а також розкрито послідовність дій та операцій авдіювання як виду навчальної діяльності (перцептивні, мисленнєві, мнемічні, релексивні). Проаналізовано основні вимоги до текстів для авдіювання, визначено найбільш ефективні прийоми роботи із текстом; запропоновано альтернативні варіанти авдіювання із застосуванням відеоматеріалів та фільмів.

Висновок. Авдіювання, що включає правильно відібрані тексти або відеоматеріали та систему післятекстових вправ, у процесі рідномовної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту дає змогу розв'язати низку лінгвометодичних проблем: розвиває мовленнєвий слух, пам'ять, тренує вміння виокремлювати найбільш інформативні частини повідомлення, співвідносити текст із ситуацією повідомлення, інтерпретувати почуте.

Ключові слова: авдіювання, аудіативні вміння, герменевтичний підхід, слухання, рідномовна підготовка, майбутні офіцери служби цивільного захисту.

Постановка проблеми. Сьогодення пред'являє високі вимоги до комунікативних навичок майбутніх офіцерів служби цивільного захисту та їхньої готовності до професійного спілкування. Невід'ємним компонентом професійної взаємодії у досліджуваній сфері є вміння слухати, що актуалізує питання методології та методики формування аудіативних умінь у курсантів та студентів.

Уміння сприймати інформацію на слух, опрацювати її є визначальним метапредметним умінням, що зумовлює успіх людини у житті та професії. Місце авдіювання як виду мовленнєвої діяльності, його значення в навчально-пізнавальній діяльності курсанта/студента визначають одне із ключових завдань рідномовної підготовки, про що

Інформація про автора:

*Бабій Ірина Володимирівна, викладач кафедри українознавства навчально-наукового інституту психології та соціального захисту, кандидат педагогічних наук
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
iryna_babij@ukr.net, 093 7237766*

свідчать численні лінгводидактичні праці, які, однак, присвячені передусім формуванню іншомовних аудіативних умінь, тоді як під час вивчення таких дисциплін як «Українська мова і культура», «Ділова українська мова», «Практичний курс української мови» посідає вторинне місце. Констатуючи важливість аудіативних умінь маємо на меті – проаналізувати сучасні методологічні основи слухання, визначити методи і прийоми формування аудіативних умінь у процесі рідномовної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.

Виклад матеріалу. Дослідження з психології, психолінгвістики, лінгвістики, лінгводидактики свідчать, що питання розвитку вміння слухати й розуміти почуте/прочитане належить до пріоритетних

у сучасній гуманітаристиці, відтак потребує методологічного та методичного осмислення й розроблення. Значний інтерес у контексті заявленої теми становлять положення герменевтичного підходу у лінгвістиці й лінгводидактиці. Герменевтичний підхід (Х-Г. Гадамер, Ф. Шлейєрмахер) базується на уявленнях про універсальність мовних структур, а його вихідним положенням є розуміння тексту як невід'ємної частини інтепретації. В. Маслова [8] слушно зауважує, що значна частина інформації про світ надходить до людини через лінгвістичний канал, відтак успіх останньої в сучасному інформаційному суспільстві значною мірою залежить від умінь занурюватися в глибинні мовні смисли, розуміти прочитане чи заслухане, що дає змогу активізувати пізнавально-креативну сутність інтерпретаційної діяльності людини [10, с. 81-82]. Водночас слід розрізняти процеси розуміння та інтепретації. Зокрема, для першого достатньо знати мову, тоді як для інтепретації, яку можна порівняти з дослідницькою діяльністю, необхідні екстралінгвістичні знання, умінь узагальнювати, читувати соціокультурний контекст. Тому герменевтичний підхід у лінгводидактиці застосовують разом з когнітивно-прагматичним (Л. Вітгенштайн, О. Почепцов), який передбачає аналіз мовних фактів з урахуванням соціальних, психологічних, культурологічних характеристик мовця та слухача.

Успішна професійна комунікація неможлива без вироблення та вдосконалення вмінь сприймати мовлення на слух. Про важливість цього виду мовленнєвої діяльності свідчать дані, зафіксовані Ф. Бацевичем. Лінгвіст зазначає, що приблизно 42% мовленнєвої діяльності людини припадає на слухання, 30% – на говоріння, 15% – на читання й 11% – на письмо, а понад 70% часу людина витрачає на спілкування з іншими [1, с. 101-102]. Умінь слухати полягає в розпізнаванні необхідної інформації, розумінні наміру співрозмовника, тобто відображає рецептивний бік процесу спілкування.

На слухну думку психологів, вмінь та навички слухати визначають успіх навчання й спілкування за умови, що слухання активне. Активне слухання забезпечує адекватне сприйняття співрозмовника й водночас дозволяє впливати на нього. В. Лозниця перелічує основні принципи активного слухання, реалізація яких забезпечує високу ефективність усної комунікації: зосередженість на співрозмовникові та змісті спілкування, співпереживання, неформальна зацікавленість, підказування варіантів та ін. [7, с. 129-131]. Прикметно, що стиль слухання відображає характер, інтереси, положення, стать, а також вік людини.

Одним з найефективніших методів формування й розвитку вмінь слухати у лінгводидактиці є аудіювання, різноаспектному вивченню якого присвячені праці вітчизняних педагогів: О. Горошкіної, І.

Гудзик, Т. Донченко, С. Карамана, М. Пентилюк, Л. Скурагівського, Є. Цінько, Г. Шелехової та ін. Термін аудіювання, який запровадив американський психолог Дж. Браун, у нашій методичній літературі з'явився порівняно недавно, в 60-х роках ХХ ст. Аудіювання – це високоактивний творчий процес, який потребує чималих інтелектуальних зусиль, адже те, що почує та зрозуміє адресат залежить не лише від сказаного, а й від зустрічної внутрішньої активності самого адресанта, його особистісних характеристик [6, с. 176]. Крім того, процес аудіювання потребує високої активності всіх психічних механізмів, задіяних у процесі мовленнєвої діяльності, тому спеціальне навчання аудіюванню позитивно впливає на розвиток мовленнєвого слуху, мовленнєвої пам'яті, мовлення, зокрема його виразність, на засвоєння норм наголошення, вимови, написання [4, с. 41]. Під час аудіювання слухач виконує складну перцептивно-мнемонічну діяльність, операції аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, конкретизації.

З огляду на окреслену багатофункційність аудіювання педагоги-мовники по-різному класифікують його. Зокрема, у словнику-довіднику з методики викладання української мови авторки Н. Захлюпана та І. Кочан з'ясовують зміст таких понять як глобальне (розуміння загального змісту тексту, його теми та композиції), детальне (розуміння кожного текстового елемента) та критичне (осмислення почутого) аудіювання [5, с. 77, 119]. О. Горошкіна, А. Нікітіна, М. Пентилюк виділяють неререфлексивне і рефлексивне аудіювання за способом його здійснення. Неререфлексивне полягає в умінні слухача мовчати під час того, коли говорить співрозмовник. Рефлексивне передбачає зворотній зв'язок, що використовується як контроль за точністю сприйняття почутого» [9, с. 288]. Очевидно, що у закладах вищої освіти доцільно практикувати саме критичний вид аудіювання, який передбачає реакцію, на почуте та його подальшу інтерпретацію.

У системі аудіювання виділяють три компоненти: сприймання, порівняння-розпізнавання, розуміння. Правильне й точне сприймання стає основою для конструювання власного висловлювання, адекватного почутому. Порівняння-розпізнавання – це вмінь диференціювати почуте, інтегрувати й структурувати його у смислові комплекси (план, тези, конспект), утримувати в пам'яті під час слухання. Розуміння тексту – це вмінь декодувати інформацію. О. Горошкіна підкреслює, що взаєморозуміння між людьми залежить, передусім, від їхньої здатності розуміти текст (почуте, прочитане), а узагальнені вмінь текстосприйняття й текстотворення формуються як взаємопов'язані та взаємозумовлені [3, с. 72]. Структура аудіювання як виду навчальної діяльності базується на оволодінні та виконанні студентами/курсантами системи послідовних дій та операцій, які відображено в таблиці:

Послідовність дій та операцій аудіювання як виду навчальної діяльності

Дії	Операції
Перцептивні	Сприйняття, впізнавання, розуміння мовної (фонетичної, граматичної, лексичної) інформації прослуханого тексту.
Мисленнєві	Декодування, виокремлення одиниць смислової інформації, виділення в тексті головних деталей, тобто аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, порівняння тощо.
Мнемічні	Завершальний синтез: смислова обробка інформації (компресія, інтерпретація), формування образу, впізнавання, опізнавання шляхом порівняння з еталонним.
Рефлексивні	Проговорювання засобами внутрішнього мовлення.

Викладене дозволяє виділити чотири основні механізми, які забезпечують ефективне аудіювання: 1. Мовленнєвий слух – відповідає за сприйняття усного мовлення, членування його на смислові синтагми, словосполучення, речення. Завдяки мовленнєвому слуху відбувається впізнавання знайомих образів у потоці мовлення. 2. Пам'ять – як відомо, психологи виділяють два основні види пам'яті: довготривалу й короткотривалу. Остання утримує сприйняте впродовж десяти секунд, за цей час відбувається відбір найсуттєвішого для людини в цей момент, однак відбір можливий лише за умови впізнавання, тобто порівняння, сприйнятого з еталоном, що зберігається у довготривалій пам'яті. Ще одним видом пам'яті, важливим для сприймання мовлення на слух, є оперативна пам'ять, яка утримує інформацію значно довше ніж десять секунд, і працює максимально ефективно, якщо є установка на запам'ятовування, в нашому випадку йдеться про наявність чітко сформульованого мовленнєвого завдання. Названі види пам'яті тісно взаємопов'язані та відповідають за певний етап процесу аудіювання. 3. Ймовірнісне прогнозування (антиципація) – це породження гіпотез можливого розгортання текстового змісту. У методиці навчання української мови виділяють смислове й лінгвістичне прогнозування. Смислове прогнозування визначається знанням контексту, а отже, ситуацій, які передбачають використання певних синтаксичних структур, кліше тощо. Лінгвістичне прогнозування базується на такій властивості мовних одиниць, як валентність – спектр сполучуваності. На думку С. Гапонової, антиципація є ключовим фактором у сприйманні усного мовлення [2, с. 9]. Отже, що більший словниковий запас курсантів/студентів, то міцніші граматичні навички й володіння мовленнєвими моделями, та легше розпізнавати, розуміти й запам'ятовувати почуте. 4. Артикулювання – під час аудіювання відбувається внутрішнє проговорювання мовлення; що чіткіше проговорюється текст, то ефективніше його сприйняття й розуміння тексту. В навчальному процесі аудіювання відбувається щоденно. Воно необхідне для виконання різних видів навчальних робіт, а

також сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, виробляє уміння й навички, необхідні для обміну вербальною інформацією. Заняття з аудіювання розвивають у курсантів/студентів уміння спілкуватися, сприймати усне мовлення на слух, розуміти його, аналізувати, виокремлювати з почутого ті компоненти, які необхідні для розв'язання комунікативних завдань. Прикметно, що необхідність слухати вже містить комунікативне завдання, тому важливо стимулювати інтерес до змісту повідомлення, який забезпечить готовність слухачів до сприйняття інформації, тобто анонсувати майбутню авдіативну роботу, дати мотиваційно-організаційну установку. Сприймання на слух та виконання завдань до тексту сприяє збагаченню словникового запасу майбутніх офіцерів служби цивільного захисту, засвоєнню правил української орфоєпії, акцентології, а також виробляє вміння розрізняти омоніми, пароніми, тлумачити значення слів, знайомить багатством стилістичних засобів української мови, законами евфонії, стимулює інтерес до читання тощо. Підкреслимо, що розвиток авдіативних умінь також актуальний у контексті реалізації принципу міжпредметних зв'язків, позаяк значну частину навчальної інформації під час вивчення спеціально орієнтованих дисциплін курсанти/студенти отримують в усній формі. Таким чином, аудіювання дає змогу розв'язувати цілий комплекс навчальних завдань.

Основою для аудіювання є текст, який має бути цікавим для курсантів/студентів, а також сприяти реалізації функційного підходу до вивчення мовних явищ. Сучасний інформаційний простір репрезентовано у різних текстових формах, передусім усних та письмових. У герменевтичному підході розуміння тексту передбачає розкриття його смислів, які виражені як експліцитно, так й імпліцитно. Тексти, призначені для аудіювання, мають певні особливості. Скажімо, С. Цінько визначає такі вимоги до текстів для слухового сприймання: повинен бути динамічним, мати фабулу, насиченість тексту повинна відповідати віковим особливостям і зацікавленню слухачів [11]. Не менш важливим є емоційне звучання тексту, що сприятиме

формуванню позитивної навчальної мотивації в процесі аудіювання. Крім названих вимог до змісту, аудіативний текст повинен відповідати визначеним нормативними документами кількісним критеріям, зокрема має містити 900 – 1000 слів, якщо це текст художнього стилю, і 800 – 900 слів, якщо цей текст репрезентує інші функційні стилі мовлення. Ефективним в аудіативній роботі з курсантами і студентами вважаємо використання відеоматеріалу, передусім фільмів. Така форма аудіювання характеризується більшою інформативністю, адже повідомлення надходить по двох каналах – візуальному та слуховому, а також суттєво підвищується навчальна мотивація.

Аудіювання, крім тексту, включає позатекстовий компонент – запитання й завдання за змістом прослуханого. Позатекстовий компонент може містити найрізноманітніші завдання залежно від навчальної та виховної мети заняття. Нам імпонує класифікація післятекстових завдань, запропонована О. Горошкіною; дослідниця поділяє їх на дві групи: 1) вправи з формування мовленнєвих навичок (фонетичні, лексичні, граматичні, стилістичні); 2) вправи на розвиток мовленнєвих механізмів аудіювання (розвиток антицепції та пам'яті) [3, с. 50]. Для конкретизації ефективної навчальної роботи визначаємо основні методи і прийоми аудіювання: аналіз тексту, його інтерпретація – наукова або творчо-образна, метод символічного бачення смислу тексту, метод аналізу «шуму» тексту, словникова робота, бесіда. Сучасні психолінгвістичні дослідження тексту передбачають проникнення, занурення в його задум, ядро смислу, що актуалізує застосування методики виокремлення ключових слів тексту, які стисло передають основний зміст почутого у вигляді ядерної, вихідної інформації, зокрема зведення змісту тексту до десяти ключових слів. Важливо також, аби процес сприйняття мовлення на слух відбувався з різних джерел, а саме мовлення може характеризуватися різним темпоритмом, інтонаційним оформленням, обсягом, а також різним рівнем правильності.

Висновки. Отже, аудіювання є невід'ємною складовою мовленнєвої діяльності, важливою формою взаємодії в процесі спілкування, а вміння слухати й розуміти почуте, перекодувати (інтерпретувати) текст сприяють встановленню контакту між мовцями, що уможливило подальшу успішну комунікацію, у тому числі професійну та спрямована на узагальнення набутих студентом/курсантом знань. Ефективність аудіювання в процесі рідномовної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту залежить від урахування психологічних особливостей процесу, правильно обраних текстів, відеоматеріалів та післятекстових завдань

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Гапонова С. В. Навчання розуміння аудіотекстів учнів старших класів середньої школи / С. В. Гапонова // Іноземні мови. – 1996. – № 2. – С. 9-17.
3. Горошкіна О. М. Теорія і практика викладання української мови в старших класах / О. М. Горошкіна, Л. О. Попова, А. В. Нікітіна. – Х. : Вид. група «Основа», 2012. – 171 с.
4. Гудзик І. П. Аудіювання українською мовою : посібник / І. П. Гудзик. – К. : Педагогічна думка, 2003. – 144 с.
5. Захлюпана Н. М. Словник-довідник з методики викладання української мови / Н. М. Захлюпана, І. М. Кочан. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 250 с.
6. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам / И. А. Зимняя. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
7. Лозниця В. С. Мистецтво слухати і схилити до своєї думки / В. С. Лозниця // Психологія менеджменту. – К. : Екс Об, 2000. – С. 129-131.
8. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для высш. учеб. заведений. – 2-е изд. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 35 с.
9. Пентилюк М. І. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2004. – 287 с.
10. Селиванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава : Довкілля. 2006. – 716 с.
11. Цінько С. Навчання слухання (аудіювання) як виду мовленнєвої діяльності на уроках рідної мови / С. Цінько // Українська мова і література в школі. – 2003, № 1. – С. 2-6.

References:

1. Batsevych F. S. Osnovy komunikativnoi linhvistyky / F. S. Batsevych. – K. : Vyd. tsentr «Akademiia», 2004. – 344 s.
2. Haponova S. V. Navchannia rozuminnia audiotekstiv uchniv starshykh klasiv serednoi shkoly / S. V. Haponova // Inozemnimovy. – 1996. – № 2. – S. 9-17.
3. Horoshkina O. M. Teoriia i praktyka vykladannia ukrinskoï movy v starshykh klasakh / O. M. Horoshkina, L. O. Popova, A. V. Nikitina. – Kh. : Vyd. hrupa «Osnova», 2012. – 171 s.
4. Gudzyk I. P. Audiuvannia ukrainskoïu movoïu : posibnyk / I. P. Gudzyk. – K. : Pedagogichna dumka, 2003. – 144 s.
5. Zakhliupana N. M. Slovyk-dovidnyk z metodyky vykladannia ukrainskoï movy /

N. M. Zakhliupana, I. M. Kochan. – Lviv : Vydavnychi tsestr LNU im. Ivana Franka, 2002. – 250 s.

6. Zimnyaya I. A. Psihologiya obucheniya inostrannym yazykam / I. A. Zimnyaya. – M.: Prosveschenie, 1991. – 222 s.

7. Loznytsia V. S. Mystetstvoslukhaty i skhyliatydosvoeidumky / V. S. Loznytsia // Psykholohiia menezhmentu. – K. : EksOb, 2000. – S. 129-131.

8. Maslova V. A. Lingvokulturologiya: Ucheb. posobiedlyavissh. ucheb.zvedeniy. – 2-e izd. – M. : Izdatelskiytsentr «Akademiya», 2004. – 35 s.

9. Pentyliuk M. I. Metodyka navchannia ukrainskoi movy v serednikh osvitynikh zakladakh / M. I. Pentyliuk. – K. : Lenvit, 2004. – 287 s.

10. Selyvanova O. Suchasnalinhvistyka:terminolohichnaentsyklopediia. – Poltava : Dovkillia. 2006. – 716 s.

11. Tsinko S. Navchanniaslukhannia (audiuvannia) yak vydu movlennievoi diialnosti na urokakh ridnoi movy / S. Tsinko // Ukrainskamova i literatura v shkoli. – 2003. – №1. – S. 2-6.

I. V. Babiy

LISTENING IN NATIVE LANGUAGE TRAINING OF FUTURE CIVIL DEFENSE OFFICERS

Introduction. A modern higher school wants a teacher to use effective teaching methods that ensure the intensive development of such professionally important skills for future civil defense officers as listening ones, in particular, to perceive a text (using visual and / or auditory channels), to comprehend, to select the necessary from the heard / read information, to reproduce, and to interpret. The problem under study was especially relevant in the conditions of updating higher education.

Purpose. Analysis of modern methodological foundations of listening and determination of methods and techniques for the formation of auditory skills in the process of native-language training of future civil defense officers.

Results. The article deals with hermeneutic and communicative-pragmatic approaches in the linguo-didactic aspect. The outlined approaches allow us to determine the methodological basis for auditory skills formation since they help resolve the problem of understanding and interpretation of the text, as well as analyze linguistic facts in view of the social, psychological, and cultural characteristics of the speaker and the listener. The contents of “listening” and “active listening” concepts are clarified; the basic psychological mechanisms, psycholinguistic factors of formation and development of cadets’ / students’ listening skills in the process of native-language training are determined. The author considers various classifications of listening in domestic linguistics, namely: global, detailed, critical and non-reflective / reflexive ones and stresses the urgency of the critical type of listening for the future civil defense officers, as it implies a reaction to what has been heard, its interpretation, and critical reflection. The structure of listening which includes such components as: perception, comparison-recognition, and understanding, is characterized; the sequence of actions and operations of listening as a type of educational activity (perceptual, thinking, mnemonic, reflexive ones) are revealed. The basic requirements for texts for listening are analyzed; the most effective methods of working with a text are determined; alternatives to listening using video materials and movies are suggested.

Conclusion. Listening, including correctly selected texts or video materials and post-textual exercises, in the process of native language training of future civil defense officers, allows to solve a number of linguistic and methodological problems: it develops hearing and memory, trains the ability to highlight the most informative parts of the message, to correlate the text with the situation of the message, and to interpret what has been heard.

Key words: listening, listening skills, hermeneutical approach, hearing, native language training, future civil defense officers.

*Науково-методична стаття